Resymé: Når moralen frakobles virkeligheten

KI-generert resymé fra slutten av Marianne Brattgjerds bok: Kjønn, gitt eller selvskapt?

1. Fra en ordnet virkelighet til et etisk tomrom

I det klassiske, grensebevarende paradigmet, der virkeligheten oppfattes som ordnet og meningsfull, har etikken sitt feste i virkeligheten slik den faktisk er, og den bygger på et klart hierarki av goder:

- Øverst står– det gode i seg selv, som svarer til menneskets natur (*essens*) og mål (*telos*).
- Under dette ligger nytte og nytelse, som er viktige goder i den grad de samstemmer med det som virkelig er godt.

Gjennom idéhistoriske prosesser (universaliesstriden og nominalismens fremvekst) ble imidlertid form (*essens*) og mål (*telos*) ikke lenger regnet som reelle egenskaper ved virkeligheten. Dette fikk vidtrekkende konsekvenser for kunnskapssyn, menneskesyn og forståelsen av etikk og moral. Når form og *telos* forsvinner, mister moralen forankringen i det objektivt gode. Dermed oppstår det et tomrom som både modernismen og postmodernismen forsøker å fylle på hver sin måte, før disse strømningene munner ut i den etikken som preger vår egen tid.

2. Modernismen: Det nyttige som høyeste gode

Når det objektivt gode ikke lenger søkes i menneskets natur og mål, blir hovedspørsmålet hva moralen i stedet skal begrunnes i. Modernismen forsøker å etablere et nytt og sikrere grunnlag, blant annet ved å rette søkelyset mot handlingers konsekvenser og resultater.

Utilitarismen trekkes frem som et sentralt eksempel på en moderne retning der handlinger vurderes etter virkningene de får, og der det gode knyttes til det som samlet sett øker velferden og minsker lidelsen mest mulig. Immanuel Kant la til sammenligning vekt på fornuft og allmenne plikter fremfor konsekvenser, men nytteperspektivet fikk gjennomslag.

Konsekvenser for kropp, fruktbarhet og kjønn

Når nytten løftes frem som selve målestokken for det gode, forskyves forholdet mellom de klassiske godene: det som fungerer og gir ønskede resultater, fremstår som det rette. Teksten peker på hvordan dette viser seg tydelig i synet på kropp og seksualitet:

- Der man i den klassiske tradisjonen spurte etter seksualitetens form og *telos*, trer kontroll og teknikk i forgrunnen i modernismen.
- Seksualitet og fruktbarhet blir noe man søker å styre og tilpasse egne planer, for eksempel gjennom prevensjon, fosterdiagnostikk og medisinsk teknologi (abort). Kropp og fruktbarhet kan slik fremstå som råmateriale som kan formes eller velges bort dersom de ikke passer med målene man har satt seg.
- Ved kjønnsinkongruens brukes hormoner og kirurgi for å endre kroppens kjønnede trekk slik at de stemmer bedre med individets selvforståelse, og behandlingen vurderes særlig ut fra redusert ubehag og økt livskvalitet.

Samtidig påpeker teksten et paradoks ved nytteorienteringen: Selv om lindring av lidelse, effekt, risiko og livskvalitet er viktige hensyn, kan de ikke alene avgjøre om et mål er godt. En behandling kan redusere ubehag og gi ønsket resultat på ett område, men samtidig skade andre grunnleggende goder ved mennesket. Når det nyttige gjøres til hoved-målestokk, risikerer man å overse hva som faktisk er godt for mennesket som helhet.

3. Postmodernismen: Det behagelige og følelsenes rolle

Mens modernismen særlig vektlegger det som virker og gir resultater, flytter postmodernismen moralens tyngdepunkt til den enkeltes opplevelse. Det avgjørende blir ikke bare hvilke handlinger som gir de beste utfallene, men hva som oppleves som riktig for den enkelte.

Her får det behagelige, velvære, selvutfoldelse og opplevelsen av å være tro mot seg selv – en sentral plass som målestokk for det rette. Fordi identiteten i stor grad forstås som noe den enkelte skaper og uttrykker selv, blir det også avgjørende at andre anerkjenner og bekrefter denne identiteten.

Sårbarhet, skadebegrep og følelser

Når identiteten knyttes tett til andres bekreftelse, blir den mer sårbar for uenighet. Spørsmål ved en persons selvforståelse eller grensesetting kan lett oppleves som avvisning eller krenkelse. Skadebegrepet utvides dermed fra fysisk skade til også å omfatte det som utfordrer selvbildet, uteblir som bekreftelse eller gir følelsesmessig ubehag.

Moralen dreies slik mot å unngå ubehag, skam og krenkelse, og følelsene blir både grunnlag for det gode og kompass for det skadelige. Følelser er viktige signaler om behov, sår og konflikter, men det er grunn til å advare mot å la dem avgjøre alene hva som er sant, godt eller skadelig: Det som føles riktig eller behagelig på kort sikt, er ikke nødvendigvis godt på lang sikt eller for mennesket som helhet. Det som gjør vondt eller innebærer motstand, grenser eller sannhet, er ikke nødvendigvis skadelig.

4. Liberalismen som vår tids etiske rammeverk

I samtiden møtes arven fra modernismen og postmodernismen i det teksten omtaler som liberalismens etiske rammeverk. Her står både det nyttige (målbare resultater, effektivitet, optimalisering og ressurs- og effektvurderinger) og det behagelige (velvære, opplevelsen av å være tro mot seg selv og redusert ubehag) sentralt.

Når det gode knyttes til det som virker og det som føles riktig, blir det opp til hver enkelt å avgjøre hva som er godt. Selvbestemmelsen (autonomien) får dermed det avgjørende ordet: det sentrale blir ikke lenger *hva* man velger, men *at* man får velge selv. {Selvdyrking er for øvrig et sentralt ledd i moderne satanisme.}

Ikke-nøytralitet og statens rolle Selv om den liberale staten ofte fremstiller seg som nøytral overfor ulike livsformer, er dette er en tilsløring: Når retten til å velge selv prioriteres foran spørsmålet om valget er godt, er det allerede tatt et moralsk standpunkt der selvbestemmelse på egne premisser er det styrende prinsippet.

Frihet forstås innenfor dette rammeverket i stor grad som frigjøring fra grenser og forpliktelser man ikke selv har valgt – slik at familie, religion, tradisjon og fellesskap kan fremstå som hindringer for den enkeltes selvbestemmelse. Dette fører til et paradoks: For å beskytte individets frihet og valgmuligheter mot ytre begrensninger og normer, må staten gripe mer inn og får større makt. Staten blir dermed ikke mindre, men mer inngripende, med ansvar for å tilrettelegge for den enkeltes selvforståelse og verne mot det som oppleves som krenkelse, avvisning eller identitets skade.

5. Selvdefinert kjønn, institusjoner og liberalismens paradoks

Når selvbestemmelse, nytte og opplevd velvære styrer, får selvdefinert kjønn en tydelig politisk betydning. Bekreftelse behandles som omsorg fordi den skal redusere ubehag og fremme velvære, mens manglende bekreftelse oppfattes som skade. Det å fastholde at kjønn er knyttet til kroppen – for eksempel gjennom pronomen som følger biologisk kjønn – kan dermed bli møtt som krenkelse, diskriminering eller skade.

Dette stiller krav ikke bare til enkeltpersoner, men også til offentlige institusjoner, som forventes å innrettes etter én forståelse av kjønn, bekrefte identiteten og unngå det som utfordrer den. Som eksempel kan nevnes sertifiseringsordningen Regnbuefyrtårn, der ansatte gjennomfører kompetanseheving og utarbeider en handlingsplan som godkjennes av Skeiv kunnskap. Når slike rammer etableres, kan avvikende syn gjøres sosialt, faglig og institusjonelt uakseptable uten direkte forbud, slik at institusjonene fremstår med én samlet linje og rommet for å stille spørsmål snevres inn. Teksten knytter dette til sammenhengen mellom ideer og praksis: ideer former lover, språk og rutiner, og praksisen virker tilbake på ideene og gjør dem selvsagte.

Seier og nederlag i en grenseoverskridende etikk

Vår tids etikk kan oppfattes som grenseoverskridende (normløse), fordi grenser som tidligere ble sett som meningsfulle, betraktes som hindringer som kan flyttes eller utfordres. Denne logikken viser seg ikke bare i synet på kjønn, men også i andre praksiser der samtykke, autonomi og individuelle valg står sterkt – som i hookup-kulturen, ved surrogati, abort og aktiv dødshjelp.

Her ligger et spenningsfelt: Samtidig som samfunnet har høy velstand, teknologiske muligheter, mange valg og sterke idealer om frihet og autonomi, rapporterer stadig flere – særlig barn og unge – om psykiske plager, ensomhet og uro knyttet til identitet og tilhørighet. På én side har liberalismen lyktes i å frigjøre individet fra gitte bånd, men på den annen side kan den står overfor nederlag når en grenseløs frihetsforståelse svekker forankringen i relasjoner, fellesskap, normer og egen kropp. Når virkeligheten ikke lenger får sette grenser og gi retning, kan friheten bli større, men mennesket blir også mer alene og fremmedgjort – og dermed svekkes noe av det som gir livet retning og mening.

{ unntak ved Asbjørn E. Lund}